

УДК 821.161.2

ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРОВОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Т. Б. Качак

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра фахових методик і технологій початкової освіти;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел.: +380 (342) 2 31 47; e-mail: tetiana.kachak@gmail.com*

У статті висвітлено теоретичні аспекти формування жанрової системи сучасної української прози для дітей. Йдеться про наявність казкового, ігрового, пригодницького, фантастичного елементів як змістових і формальних якостей твору, жанрознавчих компонентів, які об'єднують усі жанри у систему. У межах формації "сучасна проза для дітей та юнацтва", орієнтуючись на спосіб зображення художньої дійсності, виокремлено три основні групи: реалістична проза, реалістично-фантастична проза, фантастична проза. Групи утворюють класичні жанри, синтетичні жанри та модифіковані жанрові форми, представлені конкретними творами. Подана схема-модель жанрової системи сучасної української прози для дітей та юнацтва засвідчує тенденцію жанрового розмаїття, розгалуження системи жанрів за рахунок оновлення класичних жанрів, їх трансформації, авторських модифікацій та ускладнення синтезом різномірних жанрових елементів.

***Ключові слова:** жанр, жанрова система, жанрові модифікації, проза для дітей та юнацтва.*

Жанрово-стильова система сучасної української прози для дітей та юнацтва формується на основі поєднання усталених жанрових форм і тих, що утворені унаслідок дифузії, еkleктики та синтезу жанрових елементів; актуалізації письменниками як жанрів загальної літератури, так і адресованої тільки дитячій аудиторії. Принципи жанроутворення відповідають постмодерній практиці й тим закономірностям, які домінують у сучасному історико-літературному процесі. Кожен літературознавець, критик, оглядач чи рецензент української літератури для дітей та юнацтва торкається проблеми жанру. Адже не можливо розглядати твори чи давати їм літературно-критичну оцінку, не враховуючи жанрово-стильових особливостей.

Жанрово-стильовий аспект української літератури для дітей та юнацтва ХХ століття виступає основним предметом дисертаційних досліджень Ольги Будугай («Пригодницько-шкільна повість для дітей 1960-1980-х років: жанрові особливості (О. Огульчинський, Б. Комар,

А. Давидов)», 2007), Оксани Гарачковської («Українська літературна казка 70–90-х років ХХ ст.: сюжетно-образна структура, хронотоп», 2008), Віталіни Кизилової («Жанрово-стильова еволюція прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття», 2014), Наталії Резніченко («Українська проза для дітей 60–80-х років ХХ століття (жанрово-стильові модифікації)», 2008), Наталії Сидоренко («Жанрові модифікації і поетика української дитячої повісті 60–80-х років ХХ століття», 2010). Лілія Овдійчук вивчає жанрову специфіку власне сучасних прозових творів для дітей та юнацтва. Цій проблематиці присвячені її статті «Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей», «Жанрово-стильові особливості сучасної авторської казки» [Див. 11; 12]. Загальний огляд жанрово-стильових різновидів сучасної української літератури для дітей у статті проводить Оксана Січкара, поверхово характеризуючи окремі зразки фантастичної прози, літературної казки, пригодницької літератури, детективної прози, поезії для дітей і про дітей [Див. 14]. Аналізуючи й узагальнюючи ці праці, не зупиняємось на розроблених проблемах, однак акцентуємо на тих аспектах і тих творах, які досі не ставали об'єктом вивчення, а також зауважуємо ті закономірності, які сформувались чи увиразнились впродовж останніх десятиліть.

Мата даної розвідки – висвітлити теоретичні аспекти формування жанрової системи сучасної української прози для юних читачів. Розуміння специфіки жанрово-стильового розвитку літератури для дітей та юнацтва актуальне як основа для подальших студій у кількох напрямках: моделювання жанрової системи сучасної української прози для дітей та юнацтва; аналіз іманентних особливостей жанрів літератури для дітей та юнацтва, їх еволюції та трансформації; визначення домінантних та найпродуктивніших жанрових форм; окреслення специфіки актуалізації жанрів у творчості конкретних письменників (наявність «свого жанру», авторські жанрові визначення та модифікації) крізь призму компонентів поетики твору, стилетвірних чинників.

Проблему жанру у літературознавстві достатньо добре розроблено і висвітлено, прослідковано специфіку кожного жанру, вивчено такі явища як жанрова система, жанрова дифузія, жанровий синтез, жанрова модифікація та ін. (М. Бахтін, О. Бондарева, Б. Ейхенбаум, Н. Бернадська, Т. Бовсунівська, М. Гловінський, Б. Іванюк, Ю. Ковалів, Н. Копистянська, Н. Лейдерман, Г. Маркевич, Я. Мукаржовський, Г. Поспелов, І. Славінський, Н. Тихолоз, М. Ткачук, Ц. Тодоров, Л. Чернець та ін.). Поняття “жанр” не монолітне. Нона Копистянська “за ступенем абстрактності й конкретності змісту” виділяє чотири взаємопов’язані і взаємозумовлені сфери жанру. “Загальнотеоретичне поняття жанру – сфера 1 виходить із розуміння жанру як історично формованої у групі творів сукупності й взаємозв’язку відносно стійких принципів організації всіх змістовних і формальних жанроформуючих компонентів в єдине естетичне ціле” [8, с. 34]. Жанр як історичне поняття – сфера 2. Поняття

жанру в цій сфері виступає на основі вивчення предметів конкретного часового відрізка і конкретного “літературного простору”, а не всієї літератури. Жанр відзначається значно меншою сталістю і тісним взаємозв’язком із літературним напрямом. Жанр у сфері 3 – поняття, яке враховує національну специфіку літератури. Жанр у сфері 4 – поняття, що відображає індивідуальний спосіб організації художнього матеріалу визначними письменниками залежно від сфер 1, 2, 3. [див. 8, с. 32-54]. Дослідниця переконана, що “виділення понятійних сфер жанру дає можливість не тільки вирішити спірні питання сталого, змінного, індивідуального і загальних “норм”, але й показати взаємозв’язок всіх понять, перехід одного в інше” [8, с. 33].

Орієнтуємось на традиційне розуміння жанру як формально-змістової категорії, історично сформованого “типу сталої структури художнього твору, що організовує усі компоненти в систему, і ця система породжує цілісний образ – модель світу” (Н.Л. Лейдерман) [Цит. за 8, с. 28]. Жанротворчими і диференційними ознаками різних жанрів виступають змістові і формальні компоненти, але “це не комбінація елементів змісту і форми, не статичний їх набір чи склад, не механічне їх поєднання, не “накладання одного на інше”, не “наповнення старої форми новим змістом”, а органічне взаємопроникнення їх і взаємопідпорядкування, динамічна співвіднесеність та інтеграція” [8, с. 28]. Жанр постійно розвивається, змінюється, збагачується, а “з посиленням суб’єктивного начала у літературі набув авторської інтерпретації, світоглядних та структурних атрибутів, виявив відцентровану рухливість від сталих форм” [1, с. 136]. З цього приводу П.Білоус наголошує на важливості думки про “жанрову матрицю”, “тобто своєрідний інваріант (лат. *Invariant* – незмінний) жанру, генетично зумовлений комплекс найбільш усталених ознак, що залишаються атрибутивними впродовж усього історичного життя жанру” [1, с. 136-137]. Такими ознаками часто є обсяг, композиційна побудова твору, домінантні аспекти поетики (спосіб репрезентації, сюжет, форми викладу, тип нарації, система персонажів, тип героя).

Юрій Ковалів розглядає жанр у співвідношенні до категорій роду літератури і конкретних форм літературних творів: рід “може існувати лише опосередковано, через вид із ширшим понятійним обсягом, однак не окреслює доконечні конкретні форми літературних творів, які, зберігаючи загальні родові ознаки та структурну специфіку виду, водночас наділені своєрідними ознаками, зумовленими художньою практикою, властивостями матеріалу, рівнем обдарованості автора, тобто відображають іманентну неповторну жанрову форму. Вона виявляється найконкретнішою з притаманними тільки їй прийомами літературного втілення, засвідчує свою гнучкість, призводячи до постійних змін індивідуальних жанрів або жанрових форм, жанрових різновидів, що відповідає ненастанному оновленню творчого процесу, засвідчує еволюцію

родів і видів, сприяє розумінню перебігу історії письменства” [9, с. 364].

В основу нашого огляду жанрової системи літератури для дітей закладаємо традиційну триступеневу родово-жанрову класифікацію (рід – жанр – жанровий різновид) [4, с. 251], доповнюючи її категоріями, які відображають характерні для сучасного літературного процесу явища жанрового синтезу, дифузії, трансформації: рід – жанр – жанровий різновид (піджанр) – жанрова трансформація та модифікація – авторський жанр. Такий принцип використала Тетяна Бовсунівська, вибудовуючи лінійну жанрологічну схему: рід – вид – жанр – піджанр – модифікація жанру – асиміляція жанру [3, с. 14].

У генології, попри термінологічну складність, існують теорії щодо класичних жанрів, їх розвитку та класифікації, місця у загальній жанровій системі творчості одного чи групи письменників, літературного напрямку, школи, певної історико-літературної доби, національної літератури тощо. Традиційно основними прозовими жанрами вважають есе, нарис, новелу, оповідання, повість, роман. В сучасній літературі для дітей та юнацтва поряд із традиційними функціонують жанри, утворені внаслідок жанрового синтезу, дифузії, асиміляції, модифікацій. З’являються авторські жанрові означення, які “походять з-за меж традиційної літератури”, або становлять щось на зразок “приватної назви” <...>; “в процесі розмноження генологічних неологізмів беруть активну участь критики, які намагаються класифікувати інновативність отих поза-, пара-, мета-, анти- й нежанрових текстів за допомогою місцевих узагальнень і спорідненостей” [13, с. 470]. Польська дослідниця Рома Сендика, міркуючи над проблемою логічного принципу розрізнення жанрів, зауважує, що найбільш суворий принцип поділяє тексти на класи, а жанр “мав би характеризуватися сукупністю рис, які мусять усі без винятку з’явитися в екземплярі, що претендує на приналежність до цього жанру. <...> Однак письменницька практика (а особливо змішані “нечисті” жанри, “якоюсь мірою роман”) змусила сформулювати слабші критерії поділу: жанр можна іноді розуміти не як “класифікаційне”, а як “типологічне поняття” (тобто даний екземпляр мусить мати якусь із рис, які означають даний тип, але не мусить мати їх усі)” [13, с. 472]. Таке розуміння жанру теж використовуємо, класифікуючи українську прозу для дітей та юнацтва початку ХХІ століття, серед зразків якої є багато текстів “змішаного” жанру, з авторськими жанровими підзаголовками, по-різному ідентифікованими у цьому плані критиками (як наприклад, повісті пенталогії «Русалонька із 7-В» Марини Павленко).

Література для дітей хоча й послуговується усталеними жанровими формами, однак надає їм іманентної тематичної змістовності, створюючи власну жанрову систему. “Жанрова система – стійка єдність жанрових форм, сформована за тематикою, ... пов’язана за синхронним

та діяхронним принципом на підставі ціннісних орієнтацій письменника та реципієнта, що набули нормативного вигляду” [9, с. 366]. Жанрова система сучасної української прози для дітей та юнацтва специфічна тим, що у ній поєдналися жанри традиційні та новоутворені, “чисті” і змішані, (синтетичні), ті, що притаманні загальній літературі, і ті, які адресовані в першу чергу дітям (казка, повість-казка, шкільна повість). “Завдання під час вивчення системи полягає у виявленні специфічного характеру, особливостей цієї взаємодії у виділенні системоутворювальних елементів і домінант, у розумінні ієрархії, яка створюється всередині системи” [8, с. 61].

У процесі аналізу жанрів у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва, найближчою є дефініція поняття “жанр” і “жанрова система” у другій сфері (Нона Копистянська). Адже йдеться про твори, які обмежені у часі (початок ХХІ століття) та “літературному просторі” (тільки адресовані дітям і молоді). Зорієнтованість на адресата, його буття, читацькі запити і потреби, суспільно-історичні обставини (ставлення до дітей, розуміння дитинства) визначають ті естетичні вимоги, згідно з якими “виникає нове, відбувається відбір потрібного для сучасності з творчості попередніх поколінь, а також з їхнього поняттєвого апарату (у цьому випадку поняття жанру)” [8, с. 36-37]. Тобто формується жанрова система цілого сегмента літератури певної доби. Тому “перед історією літератури постає особливе завдання: вивчати не лише самі жанри, але й ті принципи, за якими здійснюються жанрові поділи, вивчати не лише окремі жанри і їх історію, але і саму систему жанрів кожної даної епохи” [10, с. 55-56]. Сучасна епоха диктує своє співвідношення жанрів, що залежить від переорієнтацій у плані функцій літератури для дітей та юнацтва, звільнення від політичної ідеології, домінування того чи іншого літературного напрямку й жанрових тенденцій, характерних для загальної літератури, врахування читацьких очікувань і сподівань. Саме тому важливо простежити “не те, що зостається незмінним, а те, що змінилося, не стільки жанри у чистому вигляді, скільки зміни, які виникли у самому жанрі, але й зміна місця, ролі жанру в системі” [8, с. 66].

Основними аспектами, які об’єднують усі жанри літератури для дітей у систему, є наявність **казкового, ігрового, пригодницького, фантастичного елементів як змістових й формальних якостей твору, жанрозначущих компонентів**. Це й зумовлює специфіку літератури для дітей і функціонування її як самобутнього і самодостатнього феномену, сегмента у загальній літературі. Ігрове і фантастичне як спосіб ставлення і сприйняття світу, а разом з тим як системоутворюючі домінанти белетристики для дітей розглядає Маргарита Славова. Синтез уявного і дійсного, присутність дивовижного, казковості як іманентної риси літератури для дітей залишають свій відбиток на поетиці і жанровій формі твору і є своєрідним дитячим кодом (маркером дитячої літе-

ратури). Відбувається модифікація і трансформація як у межах одного жанру, так і у межах жанрової системи. Ці процеси характеризує болгарська дослідниця: “реальне та уявне ставляться у нове співвідношення, їх паралельність і взаємопроникнення стають онтологічною нормою казково-фантастичного світу”, що в свою чергу “веде до деструкції традиційної казкової моделі і “народження” нового типу казки, при одночасному проникненні казкового у жанровий периметр оповідання, повісті, роману” [15, с. 24].

В. Кизилова, опираючись на специфіку поетики літератури для дітей (“сюжетність наративу, сталість правил гри та світобудови в художньому універсумі, побудова тексту на історичному або екзотичному матеріалі, що приваблює цікавою інформацією, природною гостросюжетністю, затвердженням певних етичних норм безвідносно до культурного контексту, ліризм оповіді, емоційність мови твору, наявність у ньому предметного, конкретно-життєвого художнього образу” [7, с. 57]), зв’язок жанру і тематики твору, припускає, “що означеним властивостям у системі прози найбільше відповідають казка, її жанрові різновиди й модифікації, а також пригодницька література, що постає в комплексі різних за жанрами творів (оповідання, повісті, романи), тематичною приналежністю (історія, школа, наукові відкриття, подорожі позаземними цивілізаціями чи віртуальними світами), що рельєфно відтворюють складний механізм взаємодії автора й читача, виступають індикатором життєдайності авторських інтенцій згідно з вимогами жанрів та їх модифікацій. Пригода у творах для дітей та юнацтва виявляє себе не лише на зовнішньому рівні (як предмет зображення), а й на внутрішньому (як спосіб художнього вираження), демонструючи “естетичне мислення-відчуття та художнє бачення” (Олеся Стужук) автора тексту” [7, с. 58]. Авторка констатує, що у другій половині ХХ століття у літературі для дітей та юнацтва поєднуються як традиційні жанрові моделі (казка, оповідання, вірш), їх різновиди, так і синтетичні утворення (повість-казка, казка-поема).

Домінування жанрового синтезу, дифузії, наслідком яких є змішані жанри, зауважує у творах ХХІ століття Л. Овдійчук: “Сучасна фантастична, пригодницька та детективна проза для дітей має свої особливості у жанровому та стильовому плані. У чистому вигляді творів конкретних жанрів немає. Зазвичай це змішування жанрів. Через розвиток жанрових форм, їх модифікацію, асиміляцію автори творять нові різновиди: романний серіал для підлітків (пенталогія М. Павленко), пригодницько-фантастично-детективні твори (повісті Л. Ворониної, А. Кокотюхи), пригодницько-фантастичний роман (за визначеннями деяких науковців – роман-утопія) (Сергій Оксенік)” [11, с. 38]. На жаль, згадані жанрово-тематичні розвідки та огляди (В. Кизилова, Л. Овдійчук, О. Січкач) не містять чіткої класифікації, ієрархії жанрів, аналізу власне жанрової системи літератури для дітей як цілісного утворення, особ-

ливої організації компонентів, “де всі перебувають між собою у певних відношеннях і зв’язках, діє певне узагальнення і взаємозалежність” [8, с. 61]. Як можемо розуміти з аналізованих праць, Л. Овдійчук констатує різноманітність жанрової системи прози у сучасній літературі для дітей, зауважує її сконцентрованість у рамках традиційних тематичних парадигм і на основі жанрово-тематичного принципу вибудовує таку класифікацію: історична, біографічна, фантастична, пригодницька, детективна, реалістична проза та літературна казка [Див. 11, с. 35-38].

Узагальнення і конкретизація В. Кизилової щодо побутування у літературі для дітей та юнацтва чистих жанрів, їх різновидів та синтетичних жанрів (вірші, поеми-казки, казки, повісті-казки, повісті, оповідання, казки-легенди, казки-байки, романи та ін. [7, с. 56]) потребують доповнень та уточнень у плані критеріїв диференціації, цілісності жанрового ряду, залучення як зразків творів різних історичних періодів. Більш детально науковець звертає увагу на різновиди літературної казки (поема-казка, казка-повість, казка як вставний жанр), пригодницьку літературу (у межах якої розглядає детектив і власне пригодницьку повість), фантастично-пригодницьку, історично-пригодницьку прозу та жанр фентезі.

Жанрово-стильову палітру сучасної літератури для дітей і про дітей Оксана Січкач бачить як сукупність зразків фантастичної прози, літературної казки та її жанрово-стильових різновидів (іронічні казки, казкові оповідки, повісті-казки, казкові фентезі, казкові пригоди, казка з історичним антуражем, стилізація під народну казку), пригодницької літератури, детективної прози, поезії для дітей і про дітей, жанрового синкретизму (пригодницько-фантастичний роман, історико-пригодницька фантазія, пригодницько-фантастична повість, “поєднання фентезі з козацьким вестерном”) [14, с. 149-158]. Поза увагою дослідниці залишилась реалістична проза, яка презентована досить потужно соціально-психологічними, шкільними повістями, реалістичними оповіданнями (Андрій Бачинський, Валентин Бердт, Надя Біла, Анатолій Григорук, Сергій Гридін, Галина Кирпа, Ольга Купріян, Оксана Луцєвська, Дзвінка Магіяш, Марія Морозенко, Степан Процюк, Оксана Сайко та ін.).

Жанри сучасної української прози для дітей потребують чіткої класифікації та побудови схеми-моделі жанрової системи. Подібне завдання ускладнює неоднорідність та високий рівень жанрових модифікацій у цьому сегменті літератури. “Жанрова типологізація явно протистоїть процесу утворення жанрових модифікацій, які жодним чином не беруться при цьому до уваги дослідниками, а без урахування цих непіддатливих форм будь-яка типологія стає хибною. Надмірне захоплення типологізуванням жанрів, тобто збиранням стійких ознак (констант) призводить до втрати його плинних (резистентних) ознак, а отже, до нехтування великою кількістю змістів” [2, с. 7], – пише Т. В. Бовсунів-

ська. У побудові схематичної моделі жанрової системи нашого об'єкта дослідження спробуємо знайти ті критерії класифікації, які найбільшою мірою дадуть змогу врахувати специфіку й тенденції сучасної української прози для дітей та юнацтва.

“Жанри – це одиниці, які можна описати з двох різних точок зору – з точки зору емпіричного спостереження і з точки зору абстрактного аналізу” [16, с. 27], – писав Ц. Тодоров. Жанри – казки, оповідання, повісті, романи у всіх їх різновидах презентують конкретні, адресовані дітям та юнацтву твори українських письменників початку ХХІ століття. Жанрові особливості кожного твору виводимо на основі аналізу компонентів структури жанру: сюжетно-композиційна організація, викладові форми, жанротворчі елементи стилю, підпорядкування усіх елементів структури особливостям змісту і проблематики [Див. 5, с. 6-49].

У межах формації “сучасна проза для дітей та юнацтва”, орієнтуючись на спосіб зображення художньої дійсності, виокремлюємо три основні групи: **реалістична проза, реалістично-фантастична проза, фантастична проза**. У кожній групі є **класичні жанри, синтетичні жанри та модифіковані жанрові форми**, представлені конкретними творами. Проілюструємо це схемою-моделлю (Див. Схема 1).



Схема 1. Жанрова система сучасної української прози для дітей та юнацтва

Реалістичну прозу для дітей та юнацтва репрезентують оповідання Анатолія Григорука (збірка «Перша доріжка в небо»), Галини Кирпи («Мій тато став зіркою»), Валентини Захабури, Наді Білої, Сергія Гри-

діна та інших авторів збірок «Чат для дівчат», «Така любов», «10 історій для хлопців»; оповідання і психологічні повісті Оксани Сайко (збірка «Новенька та інші історії», «Птахи завжди повертаються», «Кав'ярня на розі»), соціально-психологічні повісті Івана Андрусяка («28 днів Бурундука»), Андрія Бачинського (140 децибелів тиші»), Валентина Бердта («Мій друг Юрко Циркуль», «Все починається в 13»), Сергія Гридїна («Не такий», «Незрозумілі», «Не-Ангел», «І паралельні перетинаються»), Оксани Луцевської («Інший дім», «Задзеркалля», «З води у воду»), Дзвінки Матіяш («Марта з вулиці святого Миколая»), Марії Морозенко («Я закохалася»), Степана Процюка («Марійка і Костик», «Залюблені в сонце», «Аргонавти», «Полями і хмарочосами», «Вітроломи», «Варвари»), Оксани Радушинської («Метелики в крижаних панцирах»), Олени Рижко («Дівчина з міста»), Василя Теремка («16 весна»), хард-реалістична повість Наді Білої («Крута компанія»); соціально-психологічна повість і роман щоденникової форми Оксани Думанської («Школярка з передмістя») та Анастасії Левкової («Старшокласниця. Першокурсниця»); детективні повісті Андрія Кокотюхи («Мисливці за привидами», «Гімназист і Чорна рука»), автобіографічні повісті й романи Володимира Рутківського («Потерчата»), Ольги Слоньовської («Дівчинка на кулі») та ін.

До реалістично-фантастичної прози відносимо літературні казки Марини Павленко (збірка «Півтора бажання: казки з Ялосоветиної скрині»), Дзвінки Матіяш (збірка «Казки П'ятинки»), Богдани Матіяш («Казки Різдва»), повісті-казки та казкові повісті Сергія Гридїна («Кігтик Ковбаско», «Федько, прибулець з Інтернету»), Галини Пагутяк («Втеча звірів, або Новий бестіарій»), Галини Малик («Незвичайні пригоди Алі»), пригодницькі повісті Марини Павленко (пенталогія «Русалонька з 7-В»), Андрія Бачинського («Неймовірні пригоди Остапа і Даринки»), історико-пригодницькі повісті Володимира Рутківського («Сторожова застава»), Олександра Гавроша («Пригоди тричі славного розбійника Пинті»), Ярослава Яріша («Самійло»), історико-біографічні пригодницькі повісті Марії Морозенко («Іван Сірко, великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий») та Олександра Гавроша («Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу»); пригодницькі історичні романи Володимира Рутківського (тетралогія «Джури», дилогія «Сині води»), казкова епопея Олександра Гавроша («Розбійник Пинтя у Заклятому місті») та ін.

Фантастичні казки Ірен Роздобудько («Коли оживають ляльки»), Лесі Мовчун («Арфа для павучка»), Сашка Дерманського («День народження привида»); фантастичні повісті Сашка Денрманського («Танок Чугайстра», «Король Буків, або таємниця Смарагдової книги»), Лесі Ворониної («Планета смугастих равликів», «Прибулець з Країни Нямликів», «Слон на ім'я Гудзик», «Таємниця Пурпурової планети»), Євгенії Кононенко («Неля, яка ходить по стелі»), Галини Рис («Намалюй

мене пташкою»); повісті-фентезі Тараса Завітайла («В тіні янгола смерті», «Діти Праліса», «Зброя вогню») Валерія і Наталії Лапікурів («Чарівна брама»); фантастичні повісті та романи Володимира Аренева («Душниця», «Місто тисячі дверей»), Сергія Оксеніка (трилогія «Лісом. Небом. Водою»), повість-фентезі Володимира Аренева («Порох із драконових кісток»), романи-фентезі Олекси Росича («Джовані Трапатоні»), Галини Пагутяк («Королівство»), Наталії Дев'ятко («Скарби Примарних островів») та інші твори утворюють ще одну жанрову групу – фантастичну прозу для дітей та юнацтва. Детальний огляд більшості названих творів подано у підручнику «Українська література для дітей та юнацтва» [6].

Жанрову систему літератури для дітей можна вибудовувати як на основі загально-поетичного критерію та жанрово-тематичного принципу, як ми це зробили вище, так і враховуючи її функціональний аспект. Тоді підсистемами будуть чотири основні групи творів, які репрезентуватимуть пізнавальні, пригодницькі, повчальні, розважальні жанри. Критерієм формування жанрової системи може стати і зв'язок твору з іншими науками. Так у межах формації “сучасна проза для дітей” можна виокремити такі категорії: історична, науково-фантастична, фольклорна, біографічна, психологічна проза.

Звичайно, подібні класифікації створюються в першу чергу для зручності і завжди відзначаються умовністю, однак є одним із засобів систематизації матеріалу, який потребує аналізу і оцінки. У даному випадку жанрову систему сучасної української прози для дітей та юнацтва розглядаємо як “стійку єдність жанрових форм у синхронному аспекті, коли ці форми існують у єдиному художньо-світоглядному просторі, контактують між собою, мають певні зв'язки, притягання й відштовхування” [1, с. 138]. І для цієї системи характерні спільні тематичні, сюжетні, образні, художньо-виражальні параметри, які залежать як від літературного напрямку доби, індивідуального стилю автора, так і зумовлені специфікою адресата.

Отже, проблема жанрово-стильових особливостей прозових творів, адресованих юним читачам, неодноразово ставала предметом дослідження науковців. Аналіз сучасної української прози для дітей та юнацтва дав можливість зауважити основні аспекти, які об'єднують усі жанри у систему. Йдеться про наявність казкового, ігрового, пригодницького, фантастичного елементів як змістових й формальних якостей твору, жанрозначущих компонентів. Запропонована у даній статті схема-модель жанрової системи сучасної української прози для дітей та юнацтва засвідчує тенденцію жанрового розмаїття, розгалуження системи жанрів за рахунок авторських модифікацій, оновлення класичних жанрів, їх трансформації та ускладнення синтезом різнорідних жанрових елементів.

Перспективним є аналіз творів, які репрезентують жанрові різновиди, жанри, кожену групу визначеної формації, як крізь призму жанрово-стильових характеристик, так і в контексті жанрової системи літератури для дітей чи творчості авторів. Така праця дала б можливість висвітлити закономірності еволюції певних жанрів, окреслити практику жанрового вибору письменника, вибудувати уявлення про домінування й продуктивність тих чи інших жанрів, систематизувати явища трансформації і модифікації, зафіксувати появу метажанру тощо. Адже авторські жанрові системи є компонентами загальної жанрової системи літератури для дітей певного періоду, які визначають вектор її розвитку та формують основні тенденції.

Література

1. Білоус П.В. Вступ до літературознавства: навч. посіб. / П.В. Білоус. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 336 с.
2. Бовсунівська Т.В. Жанрові модифікації сучасного роману / Т.В. Бовсунівська. – Харків.: Діса плюс, 2015. – 368 с.
3. Бовсунівська Т.В. Основи теорії літературних жанрів: монографія / Т.В. Бовсунівська. – К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2008. – 519 с.
4. Галич О. Теорія літератури: підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв; За наук. ред. Олександра Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
5. Денисюк І.О. Жанрові проблеми новелістики / І.О. Денисюк. // Розвиток жанрів в українській літературі ХІХ – початку ХХ ст. Зб. наукових праць. – К.: Наукова думка, 1986. – 296 с. – С. 6-49.
6. Качак Т.Б. Українська література для дітей та юнацтва: підручник / Т.Б. Качак. – К.: ВЦ «Академія», 2016. – 352 с.
7. Кизилова В.В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття: монографія / В.В. Кизилова. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 400 с.
8. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: Монографія/ Н. Копистянська. – Львів: Паіс, 2005. – 368.
9. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
10. Лихачев Д.С. Поетика древнерусской литературы / Д.С. Лихачев. – Изд. 3-е. – М.: Наука, 1979. – 360 с.
11. Овдійчук Л. Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей / Л. Овдійчук // Українська література в загальноосвітній школі. – 2015. – № 1. – С. 35-38
12. Овдійчук Л.М. Жанрово-стильові особливості сучасної авторської казки / Л.М. Овдійчук // Літератури світу: поетика, ментальність, духовність: зб. наук. праць ДВНЗ «Криворізький нац. ун-т». – К.: НВП Інтерсервіс, 2014. – Вип. 4. – С. 220-227.
13. Сендика Рома. Про культурологічну теорію жанру / Рома Сендика; Упоряд. Б. Бакули; За заг. ред. В. Моренця; пер. з польськ. С. Яковен-

- ка // Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 531 с. – С. 467-491.
14. Січкарь О. Жанрово-стильові різновиди сучасної української літератури для дітей і про дітей / О. Січкарь // Література. Діти. Час: Вісник центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – Рівне: Дятлик М., 2013. – Вип. 4. – С. 149-158
15. Славова М.Т. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей / М.Т. Славова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – К., 2002. – 81 с.
16. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Ц. Тодоров; Перекл. З франц. Є. Марічева. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 162 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 3.02.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Мафтин М. В.*

PROBLEMS OF GENRE AND FEATURE OF GENRE SYSTEM OF CONTEMPORARY UKRAINIAN PROSE FOR CHILDREN AND YOUTH

T. B. Kachak

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankiv's'k, St. Shevchenko, 57;
ph. +380 (342) 2 31 47; e-mail: tetiana-kachak@gmail.com*

The article deals with theoretical aspects of the formation of the genre system of contemporary Ukrainian prose for children. The author defines the main aspects that unite all the genres in the system. This is the presence of fairy-tale, game, adventure, fantastic elements as content and formal qualities of the work, genre-valued components. Within the framework of the formation "contemporary prose for children and youth", focusing on the way of representing artistic reality, distinguishes three main groups: realistic prose, realistic fantasy prose, fantastic prose. The groups comprise classical genres, synthetic genres, and modified genre forms, represented by specific works. The scheme-model of the genre system of contemporary Ukrainian prose for children and youth testifies to the tendency of genre diversity, the branching of the system of genres by updating classical genres, their transformation and complication by synthesis of heterogeneous genre elements; a combination of traditions and innovation, a manifestation of author's style.

Key words: *genre, genre system, genre modifications, prose for children and youth.*